

Адам Володимир Михайлович –
здобувач кафедри теорії
та історії держави і права
Львівського державного університету
внутрішніх справ

Екологізація суспільного розвитку держави у контексті концепції сталого розвитку

У сучасних тенденціях світового розвитку домінуючою є парадигма сталого (тобто збалансованого, гармонійного, зрівноваженого) розвитку. Значущість ідеї сталого розвитку полягає в тому, що вона відображає зміну в баченні світового співтовариства щодо взаємозв'язку між його економічною діяльністю і навколишнім природним середовищем, яке має скінченні матеріальні ресурси та не може зростати і збільшуватися.

Ключові слова: суспільний розвиток, екологія, держава, концепція, розвиток держави.

В современных тенденциях мирового развития доминирующей является парадигма устойчивого (то есть сбалансированного, гармоничного, уравновешенного) развития. Значимость идеи устойчивого развития заключается в том, что она отображает изменение в виденье мирового содружества относительно взаимосвязи между его экономической деятельностью и окружающей естественной средой, которая имеет конечные материальные ресурсы и не может расти и увеличиваться.

Ключевые слова: общественное развитие, экология, государство, концепция, развитие государства.

In modern world progress trends dominant is a paradigm of steady (that balanced, harmonious, balanced) development. Meaningfulness of idea of steady development consists in that it represents a change in vision of world concord in relation to intercommunication between his economic activity and natural environment which has eventual financial resources and can not grow and increased.

Keywords: community development, ecology, state, conception, development of the state.

Постановка проблеми. Узагальнюючим і всесвітньо визнаним документом щодо цієї парадигми є Порядок денний на XXI століття, який було ухвалено на конференції ООН з охорони навколишнього середовища і розвитку, що відбулась в Ріо-де-Жанейро в 1992 р., та підтверджено на Самміті в Йоганнесбурзі у 2002 р.

Стан дослідження. На нинішньому етапі розвитку науки, стану середовища і зростання рівня усвідомлення суспільством потенційних загроз для здатності майбутнім поколінням задовольняти свої потреби концепція сталого розвитку є відповіддю на проблемні глобалізаційні питання.

Мета статті полягає у дослідженні та аналізі екологізації суспільного розвитку держави у контексті концепцій сталого розвитку.

Виклад основних положень. Оскільки успішність вирішення значної кількості сучасних економічних, соціальних та природоохоронних проблем залежить від урахування місцевих особливостей, то участь і співробітництво місцевих органів управління в їх розв'язанні є вирішальними чинниками у досягненні поставлених цілей.

Для стабілізації економічної ситуації, соціально-демографічних умов та характеру раціонального природокористування, для зведення до одного знаменника багатьох складових процесу стосунків суспільства і природи на сьогоднішній день і на майбутнє визнано, що стратегічно найбільш доцільною є розробка «Місцевих порядків денних на XXI ст.». Вони мають

передбачати таку діяльність, яка сприяє покращанню взаєморозуміння між громадянами, а також місцевими діловими і бізнесовими колами, зменшуючи при цьому безробіття та змінюючи на краще демографічну й економічну ситуацію.

Однак місцевий порядок денний на ХХІ ст., охоплюючи всебічні аспекти сталого розвитку громади і враховуючи неготовність українського суспільства до розв'язання всіх завдань свого розвитку відразу, може виявитися нездоланною перешкодою, яка надовго може загальмувати процес переходу до громади сталого розвитку, і особливо сільських громад.

В Україні впродовж останніх років здійснюються певні кроки у напрямі стратегічного планування на місцевому рівні. Найбільш характерним прикладом цього є «Методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій розвитку», затверджені наказом Міністерства економіки та Європейської інтеграції України за № 224 від 29.07.2002 року. Документ ґрунтовний, там можна знайти визначення регіональної стратегії розвитку як стратегічного плану розвитку регіону, що визначає цілі, завдання, пріоритети, напрям сталого економічного та соціального розвитку. Там же подано визначення таких термінів, як «бачення майбутнього», «загрози», «сильні і слабкі сторони»; згадано про «систему цілей, яка відображала б потреби територіальної громади». Деякі визначення щодо цього можна знайти в базовому Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» [1, с. 45].

Головне завдання, яке держава ставила перед собою, – це сприяння впровадженню принципів сталого розвитку в регіоні, де мешкає сільське населення, запровадження комплексного підходу до вирішення екологічних проблем, розвиток партнерських стосунків та співпраця між зацікавленими сторонами у розробці стратегії сталого розвитку конкретних сільських громад. Ідеться, насамперед, про регіональну адаптацію концепції сталого розвитку до дії і зовнішніх, і внутрішніх чинників, необхідність якої

обумовлена невідповідністю завдань та інтересів різних громадських сил і угруповань місцевим ресурсам та існуючій інфраструктурі.

Аналіз рейтингу областей України за інтегральним показником комфортності проживання населення показує, що найвищий рівень спостерігається в Донецькій, Полтавській, Дніпропетровській, Запорізькій областях. При врахуванні ж екологічного чинника ці області займають останні місця в рейтингу областей та України. Водночас рейтинг областей з незначним промисловим потенціалом і рівнем забезпечення житлово-комунальними послугами за інтегральним індексом соціально-екологічної комфортності є високим у Тернопільській, Закарпатській, Чернівецькій, Львівській областях, тобто в Західному регіоні, де переважаючим є сільське населення. Незважаючи на певну узагальненість проведених розрахунків, вони дають підставу говорити не тільки про суттєвий вплив екологічного чинника на регіональну диференціацію соціальних умов життя населення, але й про необхідність його врахування при плануванні, розробці стратегій розвитку та створенні «Місцевих порядків денних на ХХІ століття».

Рівновага між суспільною, економічною і природною системами особливо важлива у тих сферах людської діяльності, де вона безпосередньо стикається з природою, де форма цієї діяльності та її результати безпосередньо залежать від природи. Такою сферою діяльності є сільське господарство, а місцем її прояву – сільські регіони. Сільське господарство є найбільш природним середовищем універсальної праці та універсального мислення індивідуума. За висловлюванням експертів Всесвітньої торгової організації, «... сільські регіони виконують одночасно декілька функцій, включаючи не тільки виробництво продуктів харчування, але й функції певного способу життя, захисту культурної спадщини, оточуючого середовища і ландшафтів» [2, с. 90]. Тому нам видається, що відправним пунктом сільських громад на шляху сталого розвитку є, в першу чергу, розробка і запровадження місцевих програм екологічних дій. Це завдання

дещо вужче, ніж місцевий порядок денний на ХХІ ст., однак для українського суспільства ці програми, які передбачають залучення широкого кола зацікавлених сторін до процесу планування, інформованість щодо стану довкілля, залучення до визначення пріоритетних проблем на місцевому рівні, участь у розробці планів дій щодо їх вирішення, є тим початковим кроком на шляху громади до сталого розвитку. Тим більше, що такий позитивний досвід створення місцевих екологічних програм на рівні громад малих міст Центральної та Східної Європи вже відомий. Ці програми дали змогу проаналізувати та розв'язати найважливіші екологічні проблеми, що негативно впливають на здоров'я людей і середовище проживання. Вони спрямовані на зведення до мінімуму кількості відходів та забруднення довкілля, ефективне використання природних ресурсів, здійснення природоохоронних заходів. Особливу увагу в них приділено задоволенню економічних потреб з обов'язковим врахуванням здатності природного середовища нормально функціонувати і тривалий час підтримувати діяльність людини.

Відомо, що головною відмінністю благополучних міст і сіл від таких, що занепадають, є те, що в них значно активніші мешканці, діють громадські організації та осередки політичних партій, активніше розвивається дрібний бізнес відтак і мешканці цих міст і сіл – це не просто безлике населення, а громада. Взаєморозуміння і спільна участь усіх суспільних структур може допомогти нашому довкіллю відновитись, а отже, людям отримати давно очікувані позитивні якості від своїх стосунків з ним. Провідним у процесі формування нового рівня стосунків має стати розуміння, що тільки місцева громада на основі гармонійних взаємовідносин із природою може остаточно забезпечити для себе безпечне для здоров'я і стабільне середовище проживання. Досягнути цього можна за умови тісної співпраці усіх структур і секторів суспільства, особливо на місцевому рівні. Тому дуже важливими є

діяльні кроки назустріч – як місцевих державних адміністрацій, так і місцевих громад і органів самоврядування.

Впродовж останніх років термін «регіональна політика» міцно увійшов в економічний лексикон як практиків, так і науковців. Причому вживають його здебільшого спонтанно, не заглиблюючись в зміст цього поняття, часто ототожнюючи його з «регіональним управлінням», «регіональним розвитком» тощо. У найбільш поширеному варіанті розуміння терміна «регіональна політика» економічний аспект домінує над іншими компонентами регіонального життя. Важливість цього питання ніхто не заперечує, але треба погодитись із тим, що регіональні процеси є значно багатограннішими, а тому звужувати поняття регіональної політики до чисто економічного регулювання щонайменше некоректно. Тим більше, коли трансформація суспільства зачіпає всі сфери його життя, в тому числі екологічну. Отже, назріла об'єктивна необхідність у теоретичному обґрунтуванні фундаментальних основ формування та реалізації регіональної екологічної політики.

На сучасному етапі суспільного розвитку екологічна політика виступає як значимий, самостійний, структурно оформлений напрям державної діяльності, який тісно пов'язаний із соціально-економічними та політичними процесами на міжнародному рівні та всередині самої держави [3, с. 5]. Виділення екологічної політики у самостійний елемент загальної державної політики (нарівні з економічною, соціальною, військовою, інформаційною та ін.) у розвинених країнах світу відбулось ще у 70-80-ті роки минулого століття як наслідок наростання кризових явищ екологічного характеру. Її основу становить офіційно прийнята загальна концепція розв'язання екологічної проблеми, яка безпосередньо визначає зміст як власне державної екологічної політики, так і підхід органів влади до екологічних аспектів усього комплексу проблем соціально-економічного розвитку країни.

Аналіз наукової літератури свідчить про відсутність єдиних підходів до визначення поняття екологічної політики. Одні дослідники акцентують увагу на системі заходів щодо захисту довкілля, інші на раціональному використанні природних ресурсів. Проте, у будь-якому випадку екологічна політика охоплює два основні напрями, зорієнтовані на протидію виснаженню довкілля та його компонентів (кількісне погіршення) і забрудненню довкілля (якісне погіршення).

Науковці виділяють три види державної екологічної політики: управлінська, коли суб'єкти, відповідальні за реалізацію екополітики, концентрують свої зусилля на технічній стороні прийняття рішень; плюралістична, коли в реалізації екологічної політики разом із державними органами беруть участь неурядові організації; колективна коли держава передає низку повноважень у прийнятті рішень групі громадян, яких це рішення стосується в першу чергу [3, с. 7].

Так, В.Г. Сахаєв та В.Я. Шевчук під екологічною політикою розуміють «розробку пріоритетів на перспективу, зважаючи на здоров'я населення і збільшення тривалості життя, відтворення рослинного і тваринного світу, збереження екологічного, генетичного і матеріального базису, природної, історичної спадщини і культури» [4, с. 253].

А. Ендерс екологічну політику розглядає як «систему заходів, спрямованих на забезпечення якості навколишнього середовища, відтворення природних ресурсів і створення відповідних екологічних умов для життя населення» [5, с. 165].

Державна екологічна політика, на думку М.Ф. Реймерса, – це «соціально-економічна політика, в тому числі міжнародна, побудована на розумінні вигад і недоліків, пов'язаних з екологічним станом території країни (з врахуванням перспективного розвитку господарства і зміни чисельності населення) і природних ресурсів, що знаходяться на цій території» [6, с. 306].

Принциповим недоліком наведених визначень є те, що в них система дій щодо забезпечення екологічної безпеки розглядається абстрактно, ізолювано від розуміння політики як цілеспрямованої діяльності органів державної влади за допомогою методів, що забезпечують реалізацію суспільних інтересів. Отже, екологічну політику можна уявити як систему цілей і дій органів державної влади та управління, спрямованих на забезпечення екологічної безпеки держави і задоволення екологічних потреб населення. Особливість екологічної політики якраз і полягає у вмінні визначити тактичні і стратегічні орієнтири, пріоритетні напрямки дій з огляду на реальні обставини та у відповідності до об'єктивних можливостей обирати найбільш ефективні засоби та методи реалізації практичних заходів у різних сферах суспільного життя для досягнення поставлених цілей. Звідси випливає висновок про існування двох основних моделей екологічної політики, які базуються на різних принципах її функціонування. Перша модель функціонує за принципом «реагуй і виправляй» і орієнтована на ліквідацію наслідків екологічних порушень. Саме така модель екологічної політики діє сьогодні в Україні. Однак, найбільш ефективною є та екологічна політика, яка здійснюється за принципом «прогнозуй і попереджуй» і спрямована, таким чином, на покращення стану довкілля та попередження його забруднення.

Із середини XX ст. спостерігається політизація екологічної проблематики та екологізація політичних процесів на тлі загальної глобалізації. Екологічна складова сучасного політичного процесу проявляється у кількох аспектах. Першим чинником екологічного характеру, який повинен враховуватись у політичному процесі, виступає обмеженість природних ресурсів, що призводить до конкурентної боротьби в умовах владно-ієрархічних відносин у сфері природокористування. Другим чинником є неминучість і незворотність наслідків погіршення довкілля. І, нарешті, третій чинник, який повинен братись до уваги, це глобальний

характер екологічної складової, що спричиняє необхідність координації зусиль держав на регіональному та міжнародному рівнях співпраці.

Безперечно, суттєве значення в актуалізації концепції сталого розвитку відіграв уже згадуваний Всесвітній самміт у Йоганнесбурзі, який відбувся у 2002 р. Як наслідок, в Україні затвердили Комплексну програму реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому самміті зі сталого розвитку, на 2003–2015 роки, була розроблена з метою забезпечення комплексного системного підходу до формування та реалізації державної політики на принципах сталого розвитку. У постанові уряду, якою затверджено Комплексну програму, вказується, що реалізація рішень Йоганнесбурзького самміту на період до 2015 року є одним із пріоритетних напрямів діяльності органів виконавчої влади. Інформація про хід виконання програми щорічно повинна доповідатись уряду України Міністерством охорони навколишнього середовища спільно із НАН України. Правда, затвердження Кабінетом Міністрів України Комплексної програми не знівелювало потребу прийняття спеціального закону про основні засади сталого розвитку України, на що неодноразово зверталась увага як теоретиків, так і практиків [3, с. 6].

У Національній доповіді про стан довкілля України у 2007 р. зазначається, що серед пріоритетів реалізації державної екологічної політики є її «утвердження як інтегрованого чинника соціально-економічного розвитку з метою переходу до екологічно збалансованого розвитку» [3, с. 9]. Саме це спрямування реалізації екологічної політики в Україні намагалися закріпити у Концепції національної екологічної політики. Справді, в цьому документі значно враховані пріоритети сталого розвитку. Так, серед принципів екологічної політики України першим названо принцип рівності трьох складових розвитку держави (економічної, екологічної, соціальної), що зумовлює орієнтування на пріоритети сталого розвитку. Серед інших принципів, які безпосередньо впливають із названого вище, можна виділити

такі: принцип інтегрування питань охорони довкілля та раціонального природокористування (тобто екологічних цілей) у секторальну політику на паритетних началах із економічними та соціальними цілями; принцип між секторального партнерства та залучення до реалізації екологічної політики усіх зацікавлених сторін, адже тільки спільні зусилля усіх є запорукою успішної реалізації екологічної політики. З урахуванням основних пріоритетів сталого розвитку визначено основні цілі та завдання національної екологічної політики, а також індикатори її ефективності.

Прийняття Концепції є тільки одним із кроків на шляху формування правових основ національної екологічної політики. Наступним повинно стати затвердження відповідної Стратегії, що передбачено у Концепції.

Незважаючи на складну екологічну ситуацію в Україні, національна екологічна політика держави все ще не має чіткого законодавчого закріплення. Існуючі нормативно-правові акти дуже часто декларативні, містять загальні положення без розробленого механізму їх реалізації. Окрім того, природоохоронна діяльність і надалі не отримує належного фінансового забезпечення, з одного боку, за рахунок бюджетних коштів, а з іншого практично не діють передбачені законодавством економіко-правові інструменти, що не стимулює розвиток інших джерел фінансування.

Висновки. Отже, необхідно щонайменше: доопрацювати й ухвалити Національну стратегію сталого розвитку України та Стратегію національної екологічної політики України; наповнити ці документи чітко сформульованими приписами, а не гаслами; розробити дієві механізми їх виконання і контролю процесу реалізації норм цих актів; передбачити реальну відповідальність конкретних суб'єктів за належне виконання відповідних напрямів екологічної політики.

Література

1. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
2. Програма дій «Порядок денний на ХХІ століття» : [пер. з англ.] : ВТІЩ «Україна. Порядок денний на ХХІ століття». – К. : Інтелсфера, 2000. – 165 с.
3. Философия экологии и наука о «глубокой экологии». – Земля и психология. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://facepla.net/index.php/content-info/1213?start=1>.
4. Сахаєв В. Д. Економіка і організація охорони навколишнього середовища : [підручник] / В. Д. Сахаєв, В. Я. Шевчук. – К. : Вища школа, 1995. – С. 253.
5. 143. Эндерс А. Экономика окружающей среды : пер. с нем. / А. Эндерс. – К. : Либідь, 1995. – С. 165.
6. 144. Реймерс Н. Ф. Охрана природы и окружающей человека среды : Словарь-справочник / Н. Ф. Реймерс. – М. : Просвещение, 1992. – С. 306.